

## Anadolu'nun Fethinde Görev Alan Selçuklu Komutanlarından Saltuk Bey Hakkında

Hüseyin Kayhan\*

### Özet

Anadolu'nun fethinde görev alan Türk komutanlarından Saltuk Bey hakkındaki bilgilerin azlığı onun kimliğinin saklı kalmasına sebep olmuştur. Onun bir Türkmen beyi olarak kendisine bağlı gruplarla birlikte Anadolu'nun en doğusunda Erzurum ve çevresinde bir devlet kurması ve mücadeleleri burada ele alınarak, özellikle devletlerarası ilişkiler çerçevesinde çözümlenmeğe çalışıldı. Yeni bir bilgi ortaya koymak neredeyse imkânsız olan bu dönemde, eldeki bilgiler incelenerek olaya değişik açılardan bakmaya çalışıldı ve Saltuk Bey'in kimliği ve mücadeleleri ortaya konuldu.

**Anahtar Kelimeler:** Saltuk Bey, Anadolu, Bizans, Haçlılar, Gürcüler.

### About Saltuq Bey Who Was One of the Seljuqid Commanders Which Took Part in the Conquest of Anatolia

#### Abstract

The lack of information about Saltuq Bey, who was one of the Turkish commanders who took part in the conquest of Anatolia, caused his identity to remain hidden. In this study, it was tried to solve this problem within the framework of his struggles and his establishment of a state in Erzurum and its environs in the easternmost part of Anatolia with the groups affiliated with him as a Turkmen beg. Historical sources giving information about these events were used to solve this problem. Along with the difficulty of revealing new information, the information at hand was examined from various angles, and it was attempted to show the identity and struggles of Saltuq Bey and how the Saltuqid Principality was founded.

**Keywords:** Saltuq Bey, Anatolia, Byzantium, Crusaders, Georgians.

---

\* Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, hukaturk@hotmail.com. ORCID ID: 0000-0001-9036-3312.

(Makale Gönderim Tarihi: 01.09.2018; Makale Kabul Tarihi: 09.10.2018)

## Giriş

Kaynaklardaki bilgilerin azlığı Anadolu'nun fethini anlamamızı zorlaştırmaktadır. Özellikle de ilk beyliklerin kuruluşu ve bunları yöneten hanedanların ortaya çıkışları konusu karanlıktır. Bu devletlerin kurucularının hayatları, mensubu oldukları aileler veya başka hanedanlarla akrabalıkları önem kazanmaktadır. Bilgilerin azlığı tarihçilerin konuyla yakından ilgilenmesini zorlaştırmış, yapılan araştırmalar bu nispette sınırlı kalmıştır.

Doğu Anadolu, Türklerin bölgeye ilk girdikleri ve mücadele ettikleri bölge olması açısından önemlidir. Burada Türk hâkimiyetini gerçekleştiren komutanlardan Saltuk Bey'in hayatı hakkında özel bir araştırma yapılmamıştır. Bu boşluğu doldurmaya çalışmak amacıyla böyle bir çalışmanın yararlı olacağı düşüncesindeyiz.

Saltuk Bey'in hayatı ile ilgili özel bir çalışma yapılmamış olmasına rağmen, konuyla ilgilenen modern araştırmacıların yaptıklarına baktığımızda başlıca şunları görmekteyiz: Osman Turan, ilk Türk beylikleri ile ilgili olarak yazdığı eserinde Saltuk Bey'in siyasî faaliyetleri ile ilgili bilgi vermemekte, özellikle kaynaklarda geçen Samukh, Sanduk, Saltuk gibi isimler üzerinde durmaktadır.<sup>1</sup> Faruk Sümer, Saltuklularla ilgili çalışmasında Saltuk Bey'in siyasî faaliyetlerini anlatmamakta, onun Dânişmend, Mengüçük ve Artuk gibi Anadolu'nun fatihlerinden birisi olduğunu belirtmektedir.<sup>2</sup> Claude Cahen, Saltuk Bey'in hayatı hakkında bilgi vermemektedir.<sup>3</sup> Osman Gürbüz, Saltuklularla ilgili olarak hazırladığı doktora tezinde Saltuk Bey'in siyasî faaliyetlerini ortaya koymamaktadır.<sup>4</sup> *MEB İslam Ansiklopedisi*'nde Saltuklular maddesi yoktur. *TDV İslam Ansiklopedisi*'ndeki "Saltuklular" maddesinde Saltuk Bey'in Malazgirt Savaşı'ndan önceki hayatı ile ilgili bilgi bulunmadığı

<sup>1</sup> O. Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul, 1980, 4-5.

<sup>2</sup> F. Sümer, "Saltuklular", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi III*, Ankara, 1971, 401.

<sup>3</sup> C. Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, Çev. Yıldız Moran, İstanbul, 1984, 118 vd.; C. Cahen, "Türklerin Anadolu'ya ilk girişi (XI. yüzyılın ikinci yarısı)", Çev. Y. Yücel, B. Yediyıldız, *Belleten*, LI/201 (Aralık 1987)'den ayrı basım, Ankara, 1988, 50.

<sup>4</sup> Osman Gürbüz, *Saltuklular* (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2002, 67-70.

söylenmektedir.<sup>5</sup> *Encyclopedia of İslam*'da G. Leiser'in "Saltuk Oghulları", maddesinde Saltuk Bey'le ilgili bilgi bulunmamaktadır.<sup>6</sup>

### Saltuk İsminin Etimolojisi

Saltuk Bey'in kimliği ile ilgili kaynaklardaki bilgilere ve bunların değerlendirilmelerine girmeden **Salduk = Saltuk** isminin etimolojisi için şunları söyleyebiliriz: **Sal** - fiilinden türemiştir ve *atmak, bir şeye işaret etmek, göndermek, götürmek, toplamak, toplu hale getirmek* gibi anlamlara gelmektedir.<sup>7</sup> Fiilden isim yapan - **duk**, - **tuk** eki<sup>8</sup> ile birleşince *attık, gönderdik, topladık* gibi anlamlar ortaya çıkmaktadır. Bunların içinden **topladık** anlamı tarihi etimolojiye daha uygun görünmektedir. Çünkü *toplamak*, devlet hayatında daha fazla kullanılan, bir anlam ifade eden, tıpkı *derlemek = terlemek* gibi hâkimiyetle ilgisi olan bir fiildir.

Saltuk Bey'in hayatı ile ilgili bilgilerin azlığı, dağınıklığı ve karışıklığı araştırmacıları bu konudan uzak tutmuş gibi görünmektedir. Onun yaşadığı XI. yüzyıl ve Anadolu'nun fethi bilinmezlerle doludur. Buna paralel olarak, Malazgirt Savaşı sonrasında yaşananlar ve Türk Beylikleri'nin kurulmasındaki teferruat da eksik görünmektedir.

### Saltuk Bey'in Az Bilinen Hayatı

Anadolu'da Türk yerleşmelerinin Tuğrul Bey'in saltanatı zamanında başladığı bilinmektedir. Bölgenin yerli tarihçilerinin verdikleri bilgiler bunu ortaya koymaktadır. Bunlardan Anonim Gürcü Kroniği Kartlis Chovreba şöyle demektedir: "Türkler gitgide kuvvetlendiklerinden dolayı, Bizanslılar doğuda ellerinde bulunan toprakları, kaleleri ve şehirleri terk ederek gittiler ve böylece Türklerin aynı yerleri zaptla oralarda yerleşmelerine meydan verdiler."<sup>9</sup> XII. yüzyılın ünlü Süryani tarihçisi ve din adamı Süryani Mihael de: "İmparator IX. Konstantinos Monomakhos (1042-4055), Türklerin Pont denizine (Karadeniz'e) kadar gelip halkı esir ettiklerini ve memleketi ateşe verip talan ettiklerini

<sup>5</sup> A. Özeydin, "Saltuklular", *TDVİA*, XXXVI, 54.

<sup>6</sup> G. Leiser, "Saltuk Oghulları", *Eİ*, Leiden, 1995, VIII, 1001.

<sup>7</sup> Kaşgarlı Mahmud, *Divâni Lügati't-Türk*, Çev. B. Atalay, Ankara, 1986, II, 24.

<sup>8</sup> Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, Ankara, 1990, 224.

<sup>9</sup> Kartlis Chovreba Çev. H. D. Andreasyan, *Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar)*, Ankara, 2003, 306.

görünce, Hıristiyan halka acıyıp, onlara at ve arabalar gönderdi. Onlar, eşyalarını yüklettikten sonra denizin öbür kıyısına nakledildiler. Türkler Pont mıntıkasının bütün köy ve kasabalarını yağma ettiler. Buraları boşaltılmış olduğu için kendileri yerleştiler.” diyerek bunu onaylamaktadır.<sup>10</sup>

Bu saldırıların Sultan Tuğrul Bey’in güvendiği komutanlarını bölgeye göndererek gerçekleştirdiği sistemli saldırılar olduğu ve bu amaçla görevlendirdiği komutanlarından birisinin Emîr Saltuk olduğu anlaşılmaktadır. O, ilk defa Tuğrul Bey’in 1054 yılında Anadolu’ya yaptığı seferde adından bahsettirmektedir. Çağdaş Bizans tarihçisi Skylitzes’e göre, sultanın ordusu Bizans topraklarından çekildikten sonra da bölgeyi terk etmeyen Saltuk üç bin askeriyle Van Gölü havzasında (Büyük Armenia) yüksek plato ve ovalarda geziniyor, ani baskınlar yaparak Bizans topraklarına ciddi zararlar veriyordu. İmparator onunla mücadele edip bölgeden uzaklaştırabilecek kadar güce sahip değildi.<sup>11</sup>

Kendisinden *Samukh* ismi ile bahsedilen Saltuk, 1055-56 yılında Ağrı Dağı’nın çevresinde Basean’da Ciranis Dağı yakınlarındaki Okomi şehrini yağmalamış, sonra da yakmıştı. 1056 yılı kışında Hark’ın köylerini yağmalamış, dönüşte üzerindeki buzların kırılması sonucu ordusu bir nehrin sularına gömülmüştü.<sup>12</sup>

1059-1061 yıllarında Samukh ve yanındaki diğer Selçuklu generallerinin İç Anadolu’ya kadar ilerleyerek Sivas’ı zorladıklarını görmekteyiz. Bu cümleden olarak, Temmuz 1059 tarihinde Selçuklu komutanları Samukh, Emîr-i Kebir ve Kic Aziz? Ermeni prensleri Atom ve Ebû Sehl’i ele geçirmek için Sivas ve çevresindeki kalelere saldırılarda bulunmuşlardı. Ermeni prensleri bu Türk saldırısını önceden haber aldıkları için Sivas’tan ayrılarak şehrin güney-batısında

<sup>10</sup> Süryani Mihail, *Vekayinâme, İkinci Kısım (1042-1195)*, Çev. H. D. Andreasyan, 1944 (TTK Kütüphanesi’nde bulunan basılmamış tercüme), 17.

<sup>11</sup> John Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History, 811-1057*, Eng. tr. J. Wortley, NY, 2010, 452.

<sup>12</sup> Aristakes Lastivertc’i’s, *History*, Eng. tr. Robert Bedrosian, New York, 1985, 110-111; John Skylitzes, 451; E. Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, Çev. F. Işıltan, İstanbul, 1970, 180-181; R. Grousset, *Başlangıcından 1071’e Ermenilerin Tarihi*, Çev. S. Dolanoğlu, İstanbul, 2005, 587.

bulunan Khavadanek'e gitmişler, Ermenilerden Ardzruni prenslerinin merkezi olan ve koruyucu surları bulunmayan Sivas şehri bu Türk komutanları tarafından yağmalanarak tahrip edilmişti. Elde edilen zengin ganimetler ve esirler İran'a götürülmüşlerdi.<sup>13</sup>

Saltuk'un Anadolu'da askeri mücadeleler yürüttüğü bir bölge de Kapadokya idi. Onun buradaki saldırıları o kadar etkili olmuştu ki, İmparator Konstantin Dukas (1059-1067) çareyi sürgündeki Bryennios'u affederek Makedonya ordusunun tam yetkili komutanı olarak Kapadokya'ya vali atamada buldu. Fakat bu komutan İmparatoriçe Theodora'nın zamanında (1055-56) kendisinden alınanları geri isteyince İmparatoriçe onu reddetmiş ve kovmuştu. Bunun üzerine o intikam hırsıyla fırsat kollamaya başlamıştı. İntikam hisleriyle dolu ikinci bir komutan daha vardı ki bu da Bizans Devleti'ne hizmet eden Norman komutanı Frankopol Herve idi. İmparator, Sicilya'da Maniakes ile savaşta başarılar kazanan bu komutanının kendisinden *Büyük Komutan* (Μεγάλο διοικητή) unvanı istemesine kızmış ve onunla alay ederek huzurundan kovmuştu. Herve, kendisine hakaret eden İmparator'dan intikam almak için çevresine topladığı üç bin askerle isyan ederek, Bizanslılara karşı mücadele etmek için Saltuk ile anlaştı. Bu ikili Bizans yerleşim yerlerine saldırılara ve yağmalara başladılar. Fakat bir süre sonra anlaşmazlığa düştüler ve aralarında düşmanlık başladı. Yaptıkları savaşta Saltuk yenilgiye uğradı ve kaçarak Mervanîlerin hâkimiyetindeki Ahlat'a sığındı. Herve'nin askerleri ise, kendi başlarına Bizans yerleşim yerlerine başarılı saldırılar yapamamaya başladılar ve zengin ganimetler ele geçirmekte mahir bu Türk komutanı ile barışma yolunu takip ettiler. Komutanları Herve'nin muhalefetine rağmen Ahlat'a gittiler ve Saltuk ile barış yaptılar. Saltuk, Ahlat'ın hâkimi Mervanî hükümdarı Ebû'l-Kâsım Nasr (1061-1080)<sup>14</sup> ile bir plan yaparak, şehre kabul ettikleri Frankların şerefine eğlence tertipleyip onları sarhoş ettikten sonra üzerlerine saldırdı. Frankların bir kısmı öldürüp, kalanları da esir alındılar. İsyancı Bizans komutanı

<sup>13</sup> John Skylitzes, 457; Urfalı Mateos. *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, Çev. H. D. Andreasyan, Ankara, 1987, 110-111; Smbat Sparapet, *Chronicle*, Translated from Classical Armenian by Robert Bedrosian, Long Branch, New Jersey, 2005, 27; E. Honigsmann, 183; R. Grousset, 587, 588, 594.

<sup>14</sup> Bu Mervanî hükümdarı için bkz. A. Tufantöz, *Ortaçağ'da Diyarbekir (Mervanoğulları / 990-1085)*, Ankara, 2005, 104 vdd.

Herve ele geçirilip Ebû'l-Kâsım Nasr tarafından imparatora teslim edildi (1062).<sup>15</sup>

Saltuk'un askeri faaliyetleri Anadolu ile sınırlı değildi. Ünlü Suriye'li tarihçi İbnu'l-Adîm'in *Sanduk* ismi ile kaydettiği bu Selçuklu komutanı, 1069 yılı sonbaharında Anadolu'dan Kuzey Suriye'ye girmiş, 1070 yılı başlarında burada kalmış ve bütün kışı burada geçirmişti. Bu 5-6 aylık zaman içinde bölgedeki yerleşim yerlerini yağmalayıp, zenginliklerine el koymuş ve aldığı esirlerle birlikte bölgedeki Mirdâsî Emîri Mahmud b. Nasr'ın kendisine verdiği armağanları da alarak yeniden Anadolu'ya dönmüştü. Bu, Kuzey Suriye'ye yapılan ilk Türk saldırısı olmuştu.<sup>16</sup>

Malazgirt Savaşı öncesi Doğu Anadolu'da Türk saldırıları sonucu Bizans yerleşim merkezleri terk edilmiş ve sahipsiz bırakılmıştı.<sup>17</sup> Kendilerini korumaktan aciz Bizans halkı Doğu Anadolu'da Erzurum şehir merkezine dolmuş, burası büyük bir şehir haline dönüşmüştü. Erzurum bir ara Türklerin eline geçtiği için hemen bitişiğinde bulunan Theodosiopolis şehri kurulmuş ve çevresi hendekler ve surlarla berkitilerek müstahkem bir kale haline getirilmişti.<sup>18</sup> İmparator Diogenes, Malazgirt'e giderken yaptığı savaş planlarında Türklerle yapılacak genel savaşın Bizans'ın çok güçlü olduğu Erzurum'da yapılması da vardı.<sup>19</sup> İmparator, Malazgirt'te yenilip Alparslan ile antlaşma yaparak yanına verilen bir Türk koruma birliği ile İstanbul'a dönerken Erzurum'a da uğramış ve orada bir müddet kalmıştı. Bu ikinci

<sup>15</sup> Georgius Cedrenus, *Historiarum Compendium*, Nşr. İmmanuela Bekkero, CSHB, vol. 35, Bonnae, 1839, 617-620; John Skylitzes, 452-453; Smbat Sparapet, 28; E. Honigmann, 181; R. Grousset, 588. Mikhael Attaleiates, bu yenilginin tarihini vermemekle birlikte, Konstantin Dukas'ın imparatorluğu zamanında olduğunu belirtmektedir (bkz. *Tarih*, Çev. B. Umar, İstanbul, 2008, 88). Olay, Ebû'l-Kâsım Nasr'ın hükümdarlığı zamanında gerçekleştiği için 1061'den sonra olmalıdır. Dolayısıyla 1062 tarihi doğru kabul edilebilir.

<sup>16</sup> İbnu'l-Adîm, *Zubdetu'l-Haleb min Târîhi Haleb*, Nşr. S. Dahhan, Dimaşk, 1954, II, 16; A. Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, Ankara, 1989, 48 vd.

<sup>17</sup> Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti (Kitap XVII-XVIII)*, Çev. B. Umar, İstanbul, 2008, 132-133; Mikhail Psellos, *Mikhail Psellos'un Khronographia'sı*, Çev. I. Demirkent, Ankara, 1992, 223.

<sup>18</sup> Mikhael Attaleiates, 153; Kirakos Ganjakets, *Kirakos Ganjakets'i's History of the Armenians*, Eng. tr. R. Bedrosian, New-York, 1986, 28.

<sup>19</sup> Nikephoros Bryennios, *Tarihin Özü*, Çev. B. Umar, İstanbul, 2008, 48.

gelişinde Erzurum artık eski önemini kaybetmiş ve Bizans için güvenli bir şehir olmaktan çıkmıştı.<sup>20</sup>

Sanduk, 1071'de büyük bir ordu ile Selçukluların üzerine doğru gelen Bizans ordusunun 20 bin zırhlı askerden oluşan güzide öncü birliğini, onlar Ahlat'ı işgal edip yağmalamakla meşgul iken ansızın bastırılmış ve yenilgiye uğratmıştı.<sup>21</sup> Anlaşıldığı kadarıyla, o daha öncesinde Bizans öncülerinin şehri işgal edip, orada yağmalarla meşgul olacağını tahmin etmiş ve düzeni bozulan bu orduyu ani bir baskınla yenilgiye uğratmayı başarmıştı.

Kaynaklar, Sultan Melikşah'ın saltanatı zamanında Saltuk (Sanduk)'tan yine bahsetmektedirler. Sibt İbnu'l-Cevzî, Saltuk'u Sultan Melikşah'ın *hâcibi* olarak göstermektedir.<sup>22</sup> Melikşah, 470/1077-78 tarihinde Suriye ve Filistin'de hâkimiyeti sarsılan Atsız'ın yardım istemesi üzerine kardeşi Melik Tutuş'u Azerbaycan'daki görevinden alarak Selçuklular lehine durumu düzenlemesi için Suriye'ye göndermişti. Bu görevi sırasında ona yardım etmeleri için Selçuklu Devleti'nin hizmetinde bulunan namılı Türkmen beylerinden bir gurubu da görevlendirmişti ki, bunların içinde Sanduk da bulunmaktaydı.<sup>23</sup>

### Saltuklu Beyliği'nin Kuruluşu

Alparslan, Malazgirt Savaşı sonrasında İmparator Diogenes ile imzaladığı antlaşmaya sonuna kadar sadık kalmıştı. Ancak, yenik imparatorun bir saray darbesi ile tahtını, peşinden de mücadelesinde başarısız olarak hayatını kaybetmesi üzerine, yapılan anlaşmanın hükmünü kaybettiğini görerek komutanlarına ve beylerine Anadolu'da Bizans topraklarına saldırımları emrini vermişti.<sup>24</sup> Çağdaş Ermeni

<sup>20</sup> Mikhael Attaleiates, 172; H. Kayhan, Mengüçük Gâzi'nin kimliği ve Mengüçüklü Devletinin kuruluşu hakkında", *Tarihin Peşinde – Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, sayı:7, Nisan, 2012, 111 vd.

<sup>21</sup> İbnu'l-Adîm, *Zubde*, II, 25; İmâdeddîn İsfahânî, *Zubdetu'n-Nusra ve Nuhbetu'l-Ustra*, Çev. K. Burslan, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, İstanbul, 1943, 38.

<sup>22</sup> Sibt İbnu'l-Cevzî, *Mir'atu'z-Zemân fi Târîhi'l-Âyân*, Kısmen Çev. A. Sevim, *Mir'atu'z-Zemân fi Târîhi'l-Âyân'da Selçuklular*, Ankara, 2011, 227.

<sup>23</sup> İbnu'l-Adîm, *Zubde*, II, 56; Sibt İbnu'l-Cevzî, 226-227; A. Sevim, 91 vd.

<sup>24</sup> Zahîreddîn Nişâbüri, *Târih-i Âl-i Selçuk*, Nşr. İ. Afşar, Tahran, 1332, 27-28; Reşideddîn Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih*, Selçuklularla İlgili Kısmını Nşr. A. Ateş, II. Cild, Ankara, 1960, II, 38.

tarihçisi Urfalı Mateos, Romanos Diogenes'in akıbetine üzülen Sultan Alparslan'ın askerlerine: "Romalıların Allah'ı yoktur. Türkler ile Romalılar arasında akdedilmiş olan dostluk ve ittifak yemini bugün çözülmüş oldu. Bundan sonra haça tapınan bütün milletler kılıçla mahvedilecek ve bütün Hıristiyan milletleri esaret altına alınacaktır. Bundan sonra arslan yavruları gibi olun. Bütün memleketleri kartal yavruları gibi süratle katedin. Hıristiyanları gece-gündüz durmadan kılıçtan geçirin ve Romalılara karşı asla merhamet duymayın." dediğini yazmaktadır.<sup>25</sup>

Anadolu'da Türk hâkimiyeti, fetih hareketlerinin başladığı 1072 tarihinden, I. Aleksios Komnenos'un tahta geçtiği 1081 yılına kadar geçen 10 yıllık devrede gerçekleşmişti. Devrin çağdaş Bizanslı tanığı Anna Komnena'ya göre, 1078 yılında Anadolu'daki Bizans hâkimiyeti artık son bulmuş, buna paralel olarak, Doğu Anadolu'da kalmış olan az sayıdaki Bizans birlikleri Türklerin ülkenin tamamına yakın kısımlarına hâkim olmaları sebebiyle, yapacak bir şey olmadığını görerek umutsuz bir şekilde öteye beriye dağılmışlardı.<sup>26</sup> Anonim Gürcü kaynağı da bu dönemle ilgili olarak şöyle demektedir: "Türkler gitgide kuvvetlendiklerinden, Bizanslılar doğuda ellerinde bulunan toprakları, kaleleri ve şehirleri terk ederek gittiler ve böylece Türklerin aynı yerleri zaptla oralarda yerleşmelerine meydan verdiler."<sup>27</sup>

Anlaşıldığı kadarıyla, bahsi geçen dönemde Bizans'ın içinde bulunduğu kötü durumdan yararlanan Emîr Saltuk, Anadolu'nun doğusunda Erzurum ve çevresini eline geçirerek yeni bir siyasî oluşumun temellerini atmıştı.<sup>28</sup>

Malazgirt Savaşı'ndan sonra 1072 yılı sonbaharından itibaren Türklerin saldırıları o kadar etkili olmuştu ki, Anadolu'nun doğusundaki irili ufaklı birtakım şehirlerin halkları topraklarını terk ederek, Türk saldırılarının daha az olduğu batı mıntıklarına doğru çekilmeğe başlamışlardı. Bu cümleden olarak, Kars ve çevresinin hâkimi Ermeni

<sup>25</sup> Urfalı Mateos, 144.

<sup>26</sup> Anna Komnena, *Alexiad*, Çev. B. Umar, *Malazgirt'in Sonrası*, İstanbul, 1996, 25-26.

<sup>27</sup> Anonim Gürcü *Vekayinâmesi*, 306.

<sup>28</sup> Zahîreddîn Nişâbü'rî, a.g.y.; Reşîdeddîn Fazlullah, a.g.y.; Gaffârî-yi Kazvînî, *Târîh-i Cihân Ârâ*, Nşr. Seyyid Kâzım Müsevî, Tahran, 1342, 134; Şeref Han, *Şeref-nâme*, Kahire, 1930, 214 vd.



kralı Gagik, Türklerin bu saldırılarından dolayı son derece korkmuş ve topraklarını Bizans Devleti'ne vererek, karşılığında batıda Zamantı, Larya, Amasya ve Komana'yı sayısı yüz civarında olan köyleri ile birlikte almıştı.<sup>29</sup> Bunun hemen akabinde, Bizans generali Grigol, Oltu, Karnukalak ve Kars'ı hâkimiyeti altına alıp, mevcut durumdan yararlanarak Bizans'tan bağımsız bir siyasî yapılanma gerçekleştirmeye çalışmıştı. Selçukluların Azerbaycan valisi Sav Tegin'in Gürcü kralı II. Giorgi karşısındaki yenilgileri sebebiyle, Gürcü kralının bölgedeki gücü çok artmış ve bunun üzerine, bahsi geçen Bizans generali Kars ve çevresini krala bırakarak, ona tâbi olmuştu.<sup>30</sup> 1080 yılında Ahmed adında bir Türk emîri ordusuyla bölgeye gelmiş ve Kars'ı aldıktan sonra Gürcistan'a girip, kralı büyük bir yenilgiye uğratmıştı. Bununla da kalmayıp, Anadolu'ya akınlarda bulunmak için gelen bir takım Türk komutanlarına Gürcistan'ı hedef göstererek, bunlar vasıtasıyla bütün ülkenin yağmalanıp, tahrip edilmesine sebep olmuştu ve bu saldırılar sonraki yıllarda da tekrarlanmıştı.<sup>31</sup>

### Saltuk Bey'in Ölümü ve Şahsiyeti

Diyyarbakir'in 1085 yılında Selçuklu hâkimiyetine girmesini sağlayan askerî harekâta görev alan Türkmen beyleri arasında Saltuk Bey'in adı geçmemektedir.<sup>32</sup> Buna ek olarak, 1092'de Sultan Melikşah'ın ölümü sonrasında başlayan taht savaşlarında Türkmen beylerinin hemen hepsi Suriye Meliki Tutuş'un yanında yer almalarına rağmen bunların

<sup>29</sup> Vardan Vartabet, "Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)", Çev. H. D. Andreasyan, *TSD*, I, 1937, 178.

<sup>30</sup> Kartlis Chovreba, 306.

<sup>31</sup> Kartlis Chovreba, 306-307.

<sup>32</sup> İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, Çev. A. Özaydın, İstanbul, 1987, X, 125-127, 132-133; İmâdeddîn İsfahânî, *Zubdetu'n-Nusra ve Nuhbetu'l-Usra*, Çev. K. Burslan, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, İstanbul, 1943, 76-77; Sibt İbnu'l-Cevzî, 259-260; İbnu'l-Ezrak, *Târîhu'l-Fârikî* (Mervâniler Kısmı), Tah. B. A. Avad, Kahire, 1959, 224-226; İbn Vâsil, *Muferricu'l-Kurûb fi Ahbâri Benû Eyyûb*, Nşr., C. eş-Şeyyal, Kahire, 1953, I, 12-14; Ebû'l-Fidâ, *Târîhi Ebû'l-Fidâ*, Tah. M. Dayyûb, Beyrut, 1997, II, 7-8; Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, Çev., Ö. R. Doğrul, Ankara, 1987, I, 229-230; M. Halil Yınanç, kaynaklarda Saltuk'un adı geçmemesine rağmen onun bu seferde görev aldığını tahmin ederek yanlışlığı düşmüştür (bkz. *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cild*, Ankara, 2013, 104-122.

arasında Saltuk görünmüyordu.<sup>33</sup> Selçuklu ülkesini yıllarca meşgul eden bu mücadelelerde Saltuk'un bulunmaması onun bu tarihlerden önce vefat ettiğini göstermektedir.

Sonuçta şunu söyleyebiliriz ki, Sultan Melikşah tarafından 470/1077-78 tarihinde Melik Tutuş'un maiyetinde Suriye'ye gönderilen Türkmen beyleri arasında bulunan Saltuk Bey, 1085'te Diyarbekir'in alınması sırasında ve 1092'den sonra yaşana mücadelelerde adlarından bahsedilen Türkmen beyleri arasında bulunmamaktaydı. Muhtemelen 1080'li yılların başında vefat etmiş ve yerine Ebû'l-Kâsım künyeli oğlu geçmişti.<sup>34</sup>

Saltuk Bey, Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulduğu andan itibaren devlete başarıyla hizmet eden, önemli görevleri başarıyla yerine getiren bir Türkmen beyi idi. Malazgirt Savaşı'nda Bizans Devleti'nin öncü birliklerini yenilgiye uğratması, savaşın kazanılmasında dönüm noktası olmuştu. Bizans tarihçisi Skylitzes onu "savaşlarda eylemleriyle cesur bir adam" olarak vasıflandırmaktadır<sup>35</sup> ki, bu onun önemli bir özelliği olmalıdır. Bir Gürcü kaynağına göre o, Oğuz boylarından birine mensup olup, Büyük Selçuklu Devleti'nde *atabeg* idi ve bu hanedan ile akrabaydı. O, birçok büyük imparatorluk sultanlarından ve İran padişahlarının (Selçuklular) soyundan gelmekteydi.<sup>36</sup> Osmanlı devri tarihçilerinin birisinin eserinde ise, Saltuklu ve Mengüçüklü hanedanlarının Çin diyarından (Türkistan) geldiği belirtilmektedir.<sup>37</sup>

## Sonuç

Anlaşıldığı kadarıyla Saltuk, Selçuklularla birlikte batıya gelen Türkmen beylerinden birisi idi. O, Selçuklu hanedanının hizmetine girip, sultanların yakın adamlarından birisi olmuş, atabey yapılmıştı.

<sup>33</sup> İbnu'l-Ezrak, 243-244; Sibt İbnu'l-Cevzi, *Mir'atu'z-Zemân fi Târîhi'l-Âyân (449-499)*, Tahkik M. E. Hinn, K. M. el-Hakkat, Beyrut, 2013, XIX, 452; İbnu'l-Kalânîsî, *Zeyli Târîhu Dimaşk*, Nşr. H. F. Amedroz, Beyrut, 1908, 123; İbnu'l-Esîr, X, 188 vd.; Faruk Sümer, "Saltuklular", 398-399.

<sup>34</sup> Niğdeli Kadı Ahmed, *el-Veledü's-Şefîk ve'l-Hâfidu'l-Halîk*, Fatih Ktp. No:4519, 154 a.

<sup>35</sup> John Skylitzes, 452.

<sup>36</sup> Kartlis Chovreba, 345.

<sup>37</sup> Osman, *Tevârîh-i cedîd-i Mir'ât-ı Cihân*, Nşr. N. Atsız, İstanbul, 1961, 12; M. F. Kirzioğlu, *Yukarı Kür ve Çoruk Boylarında Kıpçaklar*, Ankara, 1992, 26 (dipnot-g).

Anadolu'ya gelmeden önce muhtemelen Kafkaslarda, özellikle Azerbaycan'da mücadele yürütmüş ve oradan Anadolu'ya girmişti.

Türkmen beyi Saltuk, Tuğrul Bey zamanında İç ve Doğu Anadolu'da Bizans şehirlerine yapılan sistemli saldırılarda adından bahsettiren birkaç Selçuklu komutanından birisiydi. Alparslan zamanında da başarılarını devam ettirmiş, Malazgirt Savaşı'nın öncü birliklerine komuta ederek galip gelmiş ve savaşın kazanılmasında önemli bir görev üstlenmişti.<sup>38</sup> O, Melikşah zamanında da devlete yararlı hizmetlerde bulunmuş, Suriye'de ilk Türk devletinin kurulma çalışmalarında aktif rol oynamıştı.

Bir bütün olarak bakıldığında, Büyük Selçuklu İmparatorluğu'na kırk yılı aşkın bir süre hizmet etmiş ve karşılığında Erzurum ve çevresi iktâ edilmiş, burada kendi adıyla bir asırdan fazla hayat süren Saltukoğulları Beyliği'nin temellerini atmıştı. Düşmanlarının bile saygısını kazanacak kadar cesur, yiğit ve bilge bir komutan olarak Erzurum ve çevresindeki Türk hâkimiyetinin sembolü olmuştu.

### Kaynakça

- Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, Çev., Ö. R. Doğrul, 2 cild, Ankara, 1987.
- Anna Komnena, *Alexiad*, Çev. B. Umar, *Malazgirt'in Sonrası*, İstanbul, 1996.
- Anonim Süryani Vekayinâmesi*, Kısmen İngilizce tercümesinden Çev. V. İlmen, I. ve II. *Haçlı Seferleri Vekayinamesi*, İstanbul, 2005.
- Aristakes Lastivertci's, *History*, Eng. tr. Robert Bedrosian, New York, 1985.
- Azîmî, *Azîmî Tarihi (Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler)*, Nşr. ve Çev. A. Sevim, Ankara, 1988.
- Banguoğlu, T., *Türkçenin Grameri*, Ankara, 1990.
- Cahen, C., *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, Çev. Yıldız Moran, İstanbul, 1984.
- Cahen, C., "Türklerin Anadolu'ya ilk girişi (XI. yüzyılın ikinci yarısı)", Çev. Y. Yücel, B. Yediyıldız, *Belleten*, LI/201 (Aralık 1987)'den ayrı basım, Ankara, 1988.
- Demirkent, I., "1101 yılı haçlı seferleri", *Prof. Dr. Fikret İşıltan'a 80. Doğum Yılı Armağanı*, İstanbul, 1995.
- Ebû'l-Fidâ, *Târîhi Ebû'l-Fidâ*, Tah. M. Dayyûb, 2 cild, Beyrut, 1997.

<sup>38</sup> Zahîreddîn Nişâbüri, 25; Reşîdeddîn Fazlullah, 33.

Gaffârî-yi Kazvînî, *Târîh-i Cihân Ârâ*, Nşr. Seyyid Kâzım Mûsevî, Tahran, 1342.

Georgius Cedrenus, *Historiarum Compendium*, İmmanuela Bekkero, CSHB, vol. 35, Bonnae, 1839.

Grousset, R., *Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi*, Çev. S. Dolanoğlu, İstanbul, 2005.

Gürbüz, O., *Saltuklular (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi)*, Erzurum, 2002.

Honigmann, E., *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, Çev. F. Işıltan, İstanbul, 1970.

İbn Vâsil, *Muferricu'l-Kurûb fi Ahbâri Benû Eyyûb*, Nşr., C. eş-Şeyyal, 5 cild, Kahire, 1953-60.

İbnu'l-Adîm, *Zubdetu'l-Haleb min Târîhi Haleb*, Nşr. S. Dahhan, 3 cild, Dimaşk, 1954.

İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târîh*, Çev. A. Özeydın, 12 cild, İstanbul, 1987.

İbnu'l-Ezrak, *Târîhu'l-Fârikî (Mervânîler Kısmı)*, Tah. B. A. Avad, Kahire, 1959.

İbnu'l-Kalânîsî, *Zeyli Târîhu Dimaşk*, Nşr. H. F. Amedroz, Beyrut, 1908.

İmâdeddîn İsfahânî, *Zubdetu'n-Nusra ve Nuhbetu'l-Ustra*, Çev. K. Burslan, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, İstanbul, 1943.

İoannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti (Kitap XVII-XVIII)*, Çev. B. Umar, İstanbul, 2008.

John Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History, 811-1057*, Eng. tr. J. Wortley, NY, 2010.

Kafesoğlu, İ., *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul, 1953.

Kartlis Chovreba, Çev. H. D. Andreasyan, *Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar)*, Ankara, 2003.

Kaşgarlı Mahmud, *Divâni Lugati't-Türk*, Çev. B. Atalay, 4 cild, Ankara, 1986.

Kayhan, H., "Mengüçük Gâzi'nin kimliği ve Mengüçüklü Devletinin kuruluşu hakkında", *Tarihin Peşinde – Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, sayı:7, Nisan, 2012, 106-116.

Kırzioğlu, M. F., *Kars Tarihi I*, İstanbul, 1953.

Kirakos Ganjakets, *Kirakos Ganjakets'i's History of the Armenians*, Eng. tr. R. Bedrosian, New-York, 1986.

Köymen, M. A., Anadolu'nun Fethi, (Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi'nden (1961) Ayrı Basım).

Leiser, G., "Saltuk Oghullari", *Ej*, Leiden, 1995, VIII, 1001.

Mikhael Attaleiates, *Tarih*, Çev. B. Umar, İstanbul, 2008.

Mikhail Psellos, *Mikhail Psellos'un Khronographia'sı*, Çev. I. Demirkent, Ankara, 1992.

Muhammed el-İmrânî, *Kitâbu'l-İnbâ fi Târîhi'l-Hulefâ*, Nşr. Kâsım es-Samarâî, Leiden, 1973.

Niğdeli Kadı Ahmed, *el-Veledu's-Şefîk ve'l-Hâfidu'l-Halîk*, Fatih Ktp. No:4519.

Nikephoros Bryennios, *Tarihin Özü*, Çev. B. Umar, İstanbul, 2008.

Osman, *Tevârîh-i cedîd-i Mir'ât-ı Cihân*, Nşr. N. Atsız, İstanbul, 1961

Özaydın, A., "Saltuklular", *TDVİA*, XXXVI, 54-56.

Reşîdeddîn Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih*, Selçuklularla İlgili Kısımını Nşr. A. Ateş, II. Cild, Ankara, 1960.

Sevim, A., *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, Ankara, 1989.

Sibt İbnu'l-Cevzî, *Mir'atu'z-Zemân fi Târîhi'l-Âyân*, Kısmen Çev. A. Sevim, *Mir'atu'z-Zemân fi Târîhi'l-Âyân'da Selçuklular*, Ankara, 2011.

Sibt İbnu'l-Cevzî, *Mir'atu'z-Zemân fi Târîhi'l-Âyân (449-499)*, Tahkik M. E. Hinn, K. M. el-Hakkat, XIX, Beyrut, 2013.

Smbat Sparapet, *Chronicle*, Translated from Classical Armenian by Robert Bedrosian, Long Branch, New Jersey, 2005.

Sümer, F., "Saltuklular", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi III*, Ankara, 1971, 391-433.

Süryani Mihail, *Vekayinâme, İkinci Kısım (1042-1195)*, Çev. H. D. Andreasyan, 1944 (TTK Kütüphanesi'nde bulunan basılmamış tercüme).

Şeref Han, *Şeref-Nâme*, Kahire, 1930,

Tufantoz, A., *Ortaçağ'da Diyarbekir (Mervanoğulları / 990-1085)*, Ankara, 2005.

Turan, O., *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul, 1980.

Turan, O., *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul, 1984.

Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, Çev. H. D. Andreasyan, Ankara, 1987.

Vardan Vartabet, "Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)", Çev. H. D. Andreasyan, *TSD*, I, 1937.

Yınanç, M. H., *Türkiye Tarihi: Selçuklular Devri I. Anadolu'nun Fethi*, İstanbul, 1944.

Zahîreddîn Nişâbü'rî, *Târih-i Âl-i Selçuk*, Nşr. İ. Afşar, Tahran, 1332.